

К. С. Климова,
аспірант кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-3873-2277

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.20.58

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ

К. Klymova,
Postgraduate student of the Department of Economics, Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF INSTITUTIONAL DESIGN OF INNOVATION DEVELOPMENT

У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних засад реалізації й обґрунтовано напрями інституціонального проєктування розвитку інновацій в національній економіці. Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід до дослідження інституціонального забезпечення інноваційного розвитку.

Констатовано, що нагальними проблемами розвитку інновацій в національному господарстві залишаються інституціональна незабезпеченість, суперечливість поширеної моделі інноваційного процесу, фіскальне адміністрування інноваційної діяльності, низька інвестиційна активність товаровиробників, діючі еволюційні обмеження активізації економічного розвитку. Через фактичну відсутність ефективного інституціонального регулювання інституціональних перетворень виникає потреба в проєктуванні формальних норм і інструментів, які сприятимуть розвитку інновацій в національній економіці.

Встановлено, що інституціональне проєктування реалізується за допомогою коректування діючих норм, запровадження нових інституцій, введення додаткових (нових) елементів або трансплантації самого інституту.

Оцінка передумов, наявного стану та еволюційних й інституціональних обмежень дозволила аргументувати переваги реалізації в інноваційній сфері стратегії проміжних інститутів, яка потребує запровадження послідовних форм інституту інновацій відповідно до етапу реалізації інноваційного процесу. Технологія проміжних інститутів передбачає формування ефективного інституту за допомогою послідовної реалізації проміжних форм.

Аргументовано, що на стадії фінансування інновацій доцільним є введення таких проміжних форм, як державне кредитування й державне партнерство. На стадії продукування інновацій необхідно забезпечити об'єднання різних секторів науки на основі технопарків і кластерів, замість відокремленого функціонування академічного, вузівського, галузевого, виробничого секторів науки. На стадії розробки новацій доцільним є залучення державної підтримки інноваційної активності (фінансової, інфраструктурної, фіскальної). У сфері дифузії інновацій вкрай важливим стане формування науково-інноваційних центрів і розбудова інноваційної інфраструктури.

Теоретичні та методологічні положення поглиблюють практичні засади інституціонального регулювання інноваційного розвитку в національній економіці.

The article analyzes the theoretical and methodological foundations of implementation and substantiates the directions of institutional design of innovation development in the national economy. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the study of institutional support for innovative development.

It is stated that the urgent problems of innovation development in the national economy are institutional insecurity, inconsistency of the widespread model of innovation process, fiscal administration of innovation, low investment activity of producers, the current evolutionary constraints on economic development. Due to the actual lack of effective institutional regulation of institutional transformations, there is a need to design formal norms and tools that will promote the development of innovation in the national economy.

It is established that institutional design is implemented through the adjustment of existing norms, the introduction of new institutions, the introduction of additional (new) elements or transplantation of the institution itself.

The assessment of the preconditions, the current state and evolutionary and institutional constraints allowed to argue the advantages of implementing the strategy of intermediate institutions in the innovation sphere, which requires the introduction of consistent forms of innovation in accordance with the stage of innovation process. The technology of intermediate institutes involves the formation of an effective institution through the consistent implementation of intermediate forms.

It is argued that at the stage of financing innovations it is advisable to introduce such intermediate forms as public lending and public partnership. At the stage of producing innovations, it is necessary to ensure the unification of different sectors of science on the basis of technology parks and clusters, instead of the separate functioning of the academic, university, branch, production sectors of science. At the stage of innovation development it is expedient to attract state support for innovation activity (financial, infrastructural, fiscal). In the field of diffusion of innovations, the formation of research and innovation centers and the development of innovation infrastructure will be extremely important. Theoretical and methodological provisions deepen the practical principles of institutional regulation of innovative development in the national economy.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, інститут, інституціональне проектування, формальні норми.

Key words: innovation, innovative development, institute, institutional projecting, formal norms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реалізація інноваційного розвитку обумовлює необхідність в одновекторному спрямуванні наявних інституціональних норм, які забезпечують означений процес. Узгоджена регулююча спрямованість інституціональних норм, їх синергетичний характер, односпрямована динаміка детермінують процес і темпи інноваційних перетворень. У національних реаліях, існуючі елементи інституціонального регулювання й забезпечення переважно створюють перешкоди для інноваційного розвитку і фактично не формують передумови для стимулювання інновацій.

Нагальною проблемою інноваційного розвитку залишається інституціональна незабезпеченість, суперечливість поширеної моделі інноваційного процесу, фіскальне адміністрування інноваційної діяльності, низька інвестиційна активність товаровиробників, діючі еволюційні обмеження активізації економічного розвитку. Через фактичну відсутність ефективного інституціонального регулювання інституціональних перетворень

виникає потреба в проектуванні формальних норм і інструментів, які сприятимуть розвитку інновацій в національній економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інституціональне проектування інноваційного розвитку агропромислового виробництва обумовлює потребу у врахуванні напрацювань економічної практики та теоретичних засад інституціонального регулювання економічної динаміки, з огляду на нагальну потребу у досягненні швидких позитивних результатів на цьому шляху.

Обґрунтування інституціональних регуляторів інноваційного розвитку на різних рівнях організації господарської системи здійснювалось у наукових працях вчених різних напрямів інституціоналізму із застосуванням широкого спектру методологічних та методичних підходів і інструментів. Інституціональний вплив на інноваційну динаміку досліджувався в працях таких вітчиз-

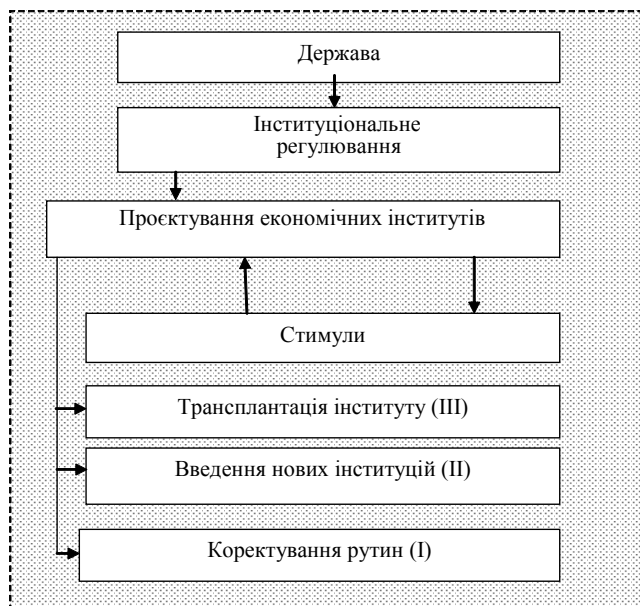

Рис. 1. Механізм реалізації інституціонального проєктування

Джерело: розроблено автором.

няних й закордонних вчених, як О. Нестеренко, О. Мельник, Д. Норт, Дж. Ходжсон, Й. Шумпетер [5; 6; 12—13; 11]. Особливості інституціонального впливу на економіку агробізнесу й окремі елементи інституціонального проєктування інноваційного розвитку у відмінних контекстах досліджували О. Гончаренко, П. Саблук, М. Малік, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [1—2; 4; 8—10]. Сучасні обґрунтування методологічного базису інституціонального проєктування інноваційних змін та інституціонального інструментарію регулювання вирізняються полярністю концептуального забезпечення і категоріальних трактувань, але основний вектор використання й стратегічні орієнтири проєктування були визначені в працях В. Полтеровича, В. Дементьєва, Р. Нурєєва [3; 7].

При значному теоретичному загалі наукових публікацій, присвячених інституціональній проблематиці, залишаються дискусійними практичні аспекти реалізації інституціональних трансформацій та інструментарій інституціонального проєктування.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад й елементів інституціонального проєктування інноваційного розвитку національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвитку інновацій не сприяє сучасний стан функціонування виробничої сфери, ресурсний й інноваційний потенціал товаровиробників; існуючі норми і взаємодії між економічними суб'єктами і владою; відсутність сформованої системи стимулювання з боку інституціонального середовища, відсутність інституціональної довіри. В цьому аспекті доволі проблемною постає імплементація в ідентичному вигляді світових надбань у сфері регламентування інноваційного розвитку, інноваційної інфраструктури і формування інституціональ-

ного середовища, які б заохочували до інноваційної активності [3].

У національній економіці домінує подвійна інституціональна структура господарювання, яка орієнтована на короткострокове використання певних "схем" збагачення. Двоїстість структури обумовлюється "тінізацією" економіки, що фактично закріпилась легальними нормами. Політична влада, за таких умов, формує більше переваг для бізнесу, який у свою чергу може бути використаним для отримання влади. Пріоритетність інноваційного розвитку здебільше проголошується і не забезпечується структурно і системно інститутами. Діючі норми та інститути не продукують позитивний ефект через переважну недосконалість інституціонального середовища, яке нівелює введені стимули. Інституціям і інститутам, які орієнтовані на реалізацію розвитку, протистояють формальні норми, які перешкоджають прогресивним змінам і, переважно, вони є "сильнішими". Останні формують "інституціональні пастки" [7, с. 16—18].

Основний концепт інституціонального проєктування полягає у включенні до інституту тих стимулів чи обмежень, які забезпечують більш ефективне функціонування діючих норм. Інституціональне проєктування може бути реалізоване за допомогою коректування діючих норм (I), запровадження нових інституцій (II), введення додаткових (нових) або трансплантації самого інституту (III) (рис. 1).

Коректування діючих інституцій не завжди викликає зміни формальних норм, а трансформації II-го і III-го типу, які пов'язані безпосередньо з формальними нормами забезпечуються запровадженням закону чи нормативного акту. Введення нових інституціональних елементів обумовлює певну реплікацію діючих інституцій та інститутів для створення подібних інституціональних форм (копій) або виступає процесом залучення інститутів й інституцій з іншого середовища. В цих процесах імпортування інститутів в ідентичній формі майже неможливе через невідповідність умовам, ресурсам і чинникам вихідного стану [1; 2]. Об'єктами для трансплантації виступають інститути, окремі норми, інституції, інституціональні механізми або їх елементи. Під впливом зовнішніх факторів відбуваються модифікаційні зміни і трансформації інституціональних об'єктів, які трансплантуються.

Процес трансплантації супроводжується обмеженнями, загрозами чи ризиками. Найбільш поширеними серед них є: атрофії запроваджуваних інститутів (функціонування не сприймається сформованим інституціональним середовищем, ментальними цінностями). Внаслідок атрофії послаблюється функціональна спроможність і втрачається життєздатність інституту; відторгнення інституту, який трансплантується, якщо новий інститут вводиться примусово; інституціональний конфлікт, за умов, якщо інститут є життєздатним, але відрізняється від імпортованого. Закріплення трансплантованих інститутів у перетвореній формі може мультиплікувати дисфункції (інституціональні пастки).

Започаткування процесу інституціонального проєктування обумовлює необхідність у визначенні проблеми, цілі проєктування, ресурсних обмежень, обґрунту-

ванні рішення та його виконання. В інноваційній сфері започаткування проєктування необхідне, якщо діючий інститут не забезпечує інноваційну динаміку. В певній мірі, формування ефективного інституту ускладнене в умовах переважання колегіального способу прийняття рішень про введення або зміну формальної норми. Подібна неефективність виникає й при нестабільних діючих формальних нормах, до яких вносяться численні зміни і доповнення.

Проведення трансплантації економічних інститутів, з метою прискорення інституціонального розвитку, на думку В.М. Полтеровича, потребує мінімізації можливих ризиків відторгнення або дисфункцій інституту, який планується трансплантувати [7]. Такі ризики підсилюються, якщо не враховано поступальну складову еволюційного добору або імпорт інституту "адаптується" неефективно.

Трансплантація економічного інституту з більш розвинутої системи обумовлює здійснення вибору стратегії імпортування: "шокова" терапія, "вирощування" або стратегія "проміжних інститутів". У національній економіці під час модернізації економічних інститутів була реалізована переважно "шокова терапія", яка в інноваційній сфері не забезпечила позитивних зрушень через нездатність мінімізувати ризики трансплантації.

Альтернативою до трансплантації виступає стратегія вирощування інституту, через залучення подібної моделі із досвіду іншої країни. Подібні трансформації припускають співіснування й конкуренцію різних моделей інститутів: діючих інноваційних інститутів країни та тих, які трансплантуються (нових). Поширеним способом вирощування інституту виступає стратегія "проміжних" інститутів. При її реалізації створюється "бажаний" інститут за допомогою формування "ланцюга" проміжних інститутів, які здатні змінювати один одного. Але подібні зміни проходять у межах наявних еволюційних обмежень і за сприятливого інституціонального простору. Для інноваційної сфери національної економіки подібний шлях є оптимальнішим, адже шокова терапія інституціонального регулювання вже утворила "інституціональні пастки" в інноваційній динаміці, а процес інституціонального вирощування потребує значних фінансових ресурсів (для співіснування інститутів з дублюючими функціями).

При "вирощуванні" інституту також можуть виникнути два типи дисфункцій: існування паралельного інституціонального режиму, де нові й старі практики співіснують; "викривлення" інституціональної моделі, де нормативна основа деформується і вбудовується до неформальних норм. Фактично розвивається інституціональний конфлікт.

Перевагами "вирощування" інституту вважається те, що фактично відсутній час для адаптації трансплантованих форм, тобто мінімізується поява дисфункцій і практично стає неможливим "відторгнення", оскільки проєктування здійснюються при відносно малих змінах. Водночас може відбуватися швидка "рутинізація" проміжних форм інститутів, що не сприятиме подальшій модифікації і сповільнить інституціональний розвиток.

Використання стратегії проміжних інститутів для активізації інноваційного розвитку в національній економіці потребує запровадження послідовних форм інституту інновацій відповідно до етапу реалізації інноваційного процесу. Так, на стадії фінансування інновацій замість державного фінансування доцільним вважаємо введення таких проміжних форм, як державне кредитування й державне партнерство; на стадії продукування інновацій важливо забезпечити об'єднання різних секторів науки на основі технопарків і кластерів, замість відокремленого функціонування академічного, вузівського, галузевого, виробничого секторів науки; на стадії розробки новацій доцільним є залучення державної підтримки інноваційної активності (фінансової, інфраструктурної, фіскальної); у сфері дифузії інновацій вкрай важливим стане формування науково-інноваційних центрів і розбудова інноваційної інфраструктури.

Формування інституту, який потенційно має стати ефективним, неможливе без врахування "екзаптаційного" ефекту, або стійких норм і правил, які здатні змінити початковий напрям інституціональних реформ. Подібні ефекти можуть справити як позитивний, так і негативний вплив на результат інституціонального проєктування. Так важливо врахувати такий здобуток розвитку інноваційної сфери національної економіки, як високий рівень забезпечення кадрами наукової діяльності, достатньо високий рівень розвитку науки в структурах Національної академії наук. Водночас, "тінізація" економічної діяльності, бюрократизація регулятивного середовища, низька й суперечлива підтримка державних інституцій справлятимуть негативний вплив на процес інституціонального проєктування.

Активізація інноваційного процесу в національній економіці потребує включення в єдину систему всіх економічних суб'єктів, залучених до нього, формування дієвих інструментів і стимулів для більш ефективного функціонування інституту інновацій. Подібні регулятори можуть запроваджуватись як складові інституціональної політики, орієнтованої на забезпечення системності інституціонального регулювання, зокрема: комплексне інституціональне забезпечення інноваційних перетворень, обґрунтування й реалізація пріоритетів інноваційних змін на галузевому та регіональному рівнях, зростання інноваційної активності національних товаровиробників.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституціональне регулювання інноваційного розвитку реалізується за допомогою законодавчих актів, якими регламентуються прямі й непрямі методи в спрямуванні інноваційної динаміки. Прямі заходи запроваджуються за допомогою державних цільових програм, адміністративного регулювання, контрактного фінансування.

Низька ефективність формальних норм, які регламентують інноваційну діяльність, в умовах сьогодення, обумовлена бюрократичними перешкодами і відсутністю прозорих процедур адміністрування програм і проєктів в інноваційній сфері; відсутністю прийнятної для інноваційної активності фіскальної системи та фор-

мування податкової звітності; мінімальною кількістю законодавчих норм, орієнтованих на підтримку інноваційних програм і проєктів; обмеженням обсягом держзамовлень на інноваційний продукт, відсутністю відшкодування відсотків (або зниження ставок) за інноваційними кредитами; фрагментарністю інформаційного забезпечення інноваційної діяльності.

З огляду на поточний стан інноваційного процесу в національній економіці, важливим вбачаємо пріоритетність таких важелів, як інфраструктурне та інституціональне забезпечення інноваційної динаміки, що потребує використання світового досвіду і врахування національної специфіки.

Низька ефективність інституту інновацій, невідповідність формальних норм і обмежень інституту існуючим неформальним нормам та еволюційним обмеженням розвитку обумовлюють запровадження інституціонального проєктування. Виходячи з існуючих передумов, неформальних та еволюційних обмежень, вважаємо, що для національної економіки найбільш прийнятною стратегією є технологія "проміжних інститутів", що дозволяє модифікувати наявний інститут у "проміжну" форму й передбачає його подальші зміни з урахуванням інституціональних й еволюційних обмежень розвитку. Такі зміни мінімізують формування інституціональної дисфункції (пастки) й ризики формування та є прийнятними при обмежених фінансових ресурсах.

Література:

1. Гончаренко О.В., Теслюк Ю.В. Функціонал базисних інститутів економіки в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373>
2. Гончаренко О.В., Самілик Т.М., Теслюк Ю.В. Інституціональні детермінанти розвитку інновацій в агропромисловому виробництві. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698>
3. Институциональные проблемы эффективного государства / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. Донецк: ДонНТУ, 2011. 372 с.
4. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 86—92.
5. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 6 (120). С. 18—25.
6. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории. *Вопросы экономики*. 1997. № 3. С. 42—57.
7. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. *Экономика и математические методы*. 1999. Т. 35, № 2. С. 3—20.
8. Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило Л.І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
9. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28—45.

10. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст]. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). С. 64—76.

11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. *Капитализм, социализм и демократия*. М.: ЭКСМО, 2007. — 864 с.

12. Denzau A., North D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. № 1. P. 3—11.

13. Hodgson G.M. The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. P. 166—192.

References:

1. Honcharenko, O. and Teslyuk, Yu. (2020), "Functional of basic institutions in providing innovative development of agricultural production", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8373> (Accessed 10 Oct 2021).
2. Honcharenko, O., Samilyk, T. and Teslyuk, Yu. (2019), "Institutional determinants of innovation development in agricultural production", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7698> (Accessed 10 Oct 2021).
3. Dementiev, V.V. and Nureev, R.M. (2011), "Institutional problems of effective state" [Institutional problems of effective state], DonNTU, Donetsk, Ukraine.
4. Malik, M.U. Shpikulyak, O.G. and Lyzan, O.Y. (2013), "Institutes and institutions in the development of integration processes in agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 86—92.
5. Melnik, O. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni problemi ekonomyky*, vol. 6, pp. 18—25.
6. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosi ekonomyky*, vol. 3, pp. 42—57.
7. Polterovitch, V. (1999), "Institutional traps and economic reforms", *Ekonomika i matematicheskii metody*, vol. 2, pp. 3—20.
8. Sabluk, P.T. Shpikulyak, O.G. and Kurilo, L.I. (2010), *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi: instutusalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine.
9. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern", *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp. 28—45.
10. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 64—76.
11. Schumpeter, J. (2007), *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy], Eksmo, Moscow, Russia.
12. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, vol. 47, no. 1, pp. 3—31.
13. Hodgson, G. M. (1998), "The Approach of Institutional Economics", *Journal of Economic Literature*, vol. 36, no. 1, pp. 166—192.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2021 р.